

[२०२३] २ एस. सी. आर. 788

दिल्लीचे राष्ट्रीय राजधानी क्षेत्र आणि ओ. आर. एस. वि.

सुभाष चंद्र खत्री आणि ओआरएस.

(2023 चा दिवाणी अपील क्र. 1987)

एप्रिल 10, 2023

[एम. आर. शाह आणि सी. टी. रविकुमार, जे. जे.]

भूमि संपादन, पुनर्वसन आणि पुनर्वसनातील न्याय्य नुकसानभरपाई आणि पारदर्शकतेचा अधिकार कायदा, 2013:कलम 24 (2)-भूसंपादन, केव्हा कालबाह्य झाले असे मानले जाते-खाजगी प्रतिवादी-लिखित याचिकाकर्त्याने लेखी याचिका दाखल करून अशी घोषणा करण्याची मागणी केली आहे की, विषय जमिनीशी संबंधित कलम 24 (2) नुसार अधिग्रहण कार्यवाहीच्या पार्श्वभूमीवर कालबाह्य झाल्याचे मानले जाते- विभागाचा खटला असा कि विषयाच्या जमिनीचा ताबा विभागाने 2013 पूर्वी घेतला होता आणि त्याचा वापर केला होता आणि नुकसानभरपाई दिली गेली नव्हती-उच्च न्यायालयाने असे म्हटले की अधिग्रहण कालबाह्य झाले आहे असे मानले जाते, तथापि मूळ रिट याचिकाकर्ते कायद्यांतर्गत नुकसानभरपाईसाठी पात्र असतील-अपील - असे म्हटले:2013 चा कायदा लागू होण्यापूर्वी या विषयावरील जमिनीचा ताबा घेतला गेला होता आणि ती वापरण्यासाठी ठेवली गेली होती, अधिग्रहणाची चूक मानली जाणार नाही आणि मूळ रिट याचिकाकर्ते कायद्यांतर्गत नुकसानभरपाईसाठी पात्र नसतील-उच्च न्यायालयाने दिलेला आक्षेपार्ह निर्णय टिकाऊ नाही आणि रद्द केला-भूमि संपादन कायदा, 1897.

इंदूर विकास प्राधिकरण विरुद्ध मनोहरलाल आणि इतर.

(2020) 8 एस. सी. सी. 129-त्यानंतर.

पुणे महानगरपालिका आणि अन्य विरुद्ध हरकचंद मिसिरीमल सोलंकी आणि इतर.

(2014) 3 एस. सी. सी. 183:[२०१४](1) एस. सी. आर. 783-संदर्भित.

न्यायनिर्णय कायदा संदर्भ

[२०१४] १ एससीआर ७८३

संदर्भित

परिच्छेद २

(2020) 8 एस. सी. सी. 129 आधारित

परिच्छेद 2.1

दिवाणी अपील न्यायाधिकरण:

2023 चे दिवाणी अपील क्र. 1987.

2015 च्या डब्ल्यू. पी. (सी) क्रमांक 12143 मध्ये नवी दिल्ली येथील दिल्ली उच्च न्यायालयाच्या दिनांक 15.01.2018 च्या निकाल आणि आदेशावरून.

सुजीता श्रीवास्तव, अपीलकर्त्याच्या वकिल.

ऐश्वर्या भाटी, ए. एस. जी., मृदुला राय भारद्वाज, श्रीकांत नीलप्पा तेरडाल, भुवन कपूर, शरणश कुमार, दिग्विजय दाम, शिविका मेहरा, डॉ. एन. विशाकामूर्ती, वकिल प्रतिवादीसाठी.

न्यायालयाचा निर्णय एम. आर. शाह, न्या यांनी दिला

1) 2015 च्या लेखी याचिका (सी) No.12143 मध्ये दिल्ली उच्च न्यायालयाने नवी दिल्ली येथे पारित केलेल्या आक्षेपार्ह निकाल आणि दिनांकित आदेशाबद्दल व्यथित आणि असमाधानी वाटणे, ज्याद्वारे उच्च न्यायालयाने उक्त रिट याचिकेला परवानगी दिली आहे आणि घोषित केले आहे की या विषयातील जमिनीशी संबंधित अधिग्रहण हे भूमि संपादन, पुनर्वसन आणि पुनर्वसनातील न्याय्य नुकसानभरपाई आणि पारदर्शकता कायदा, 2013 (यापुढे "कायदा, 2013" म्हणून संदर्भित) च्या कलम 24 (2) अंतर्गत कालबाह्य झाले आहे असे मानले जाते, तथापि उच्च न्यायालयाने असे निरीक्षण नोंदवले आहे आणि असे म्हटले आहे की मूळ रिट याचिकाकर्ते कायदा, 2013 अंतर्गत नुकसानभरपाई मिळण्यास पात्र असतील त्यामुळे दिल्ली राष्ट्रीय राजधानी क्षेत्राचा जमीन आणि इमारत विभाग आणि इतरांनी सदरील अपील दाखल केलेले आहे.

2. उच्च न्यायालयाने दिलेल्या आक्षेपार्ह निकाल आणि आदेशावरून असे दिसते की उच्च न्यायालयासमोर विभागाच्या वतीने विशिष्ट खटला होता की त्या जमिनीचा ताबा घेण्यात

आला आहे.मात्र, त्यानंतर या न्यायालयाच्या निर्णयावर अवलंबून राहून पुणे महानगरपालिका आणि अन्य यांच्या बाबतीत. वि. हरकचंद मिसिरीमल सोलंकी आणि इतरांनी (2014) 3 एस. सी. सी. 183 मध्ये अहवाल दिला आणि नुकसानभरपाई दिली गेली नाही या आधारावर, उच्च न्यायालयाने रिट याचिका मंजूर केली आहे आणि घोषित केले आहे की विषय जमिनीशी संबंधित अधिग्रहण कार्यवाही कायदा, 2013 च्या कलम 24 (2) अंतर्गत कालबाह्य झाली आहे.तथापि, संबंधित जमीन आधीच लाभार्थी विभागाने वापरण्यासाठी ठेवलेली असल्याने, उच्च न्यायालयाने निर्देश दिले आहेत की मूळ रिट याचिकाकर्ते नवीन कायद्यांतर्गत नुकसानभरपाईसाठी पात्र असतील.

2.1 अशा प्रकारे, उच्च न्यायालयानेही हे मान्य केले आहे की संबंधित जमिनीचा ताबा आधीच घेतला गेला होता आणि ती जमीनही विभागाने वापरण्यासाठी ठेवली होती.अगदी मूळ रिट याचिकाकर्त्यानेही तेच मान्य केले आणि म्हणून त्याला 2013 च्या कायद्यांतर्गत नुकसान भरपाई द्यावी अशी विनंती केली.एकदा या जमिनीचा ताबा घेतला गेला आणि प्रत्यक्षात 2013 चा कायदा लागू होण्यापूर्वी त्याचा वापर केला गेला तर इंदूर विकास प्राधिकरण विरुद्ध मनोहरलाल आणि इतर. (2020) 8 एस. सी. सी. 129, प्रकरणात या न्यायालयाने दिलेला निर्णय नुसार तेथे अधिग्रहणाची कोणतीही चूक मानली जाणार नाही.परिच्छेद 366 मध्ये ते खालीलप्रमाणे नमूद केले आहे:-

366. वरील चर्चेच्या अनुषंगाने आम्ही खालीलप्रमाणे प्रश्नांची उत्तरे देतो:

366.1. कलम 24 (1) (अ) मधील तरतुदींनुसार 2013 चा कायदा लागू होण्याच्या तारखेपर्यंत 1-1-2014 रोजी निवाडा न दिल्यास कार्यवाहीत

कोणतीही चूक होत नाही. २०१३ च्या कायद्यातील तरतुदीनुसार नुकसान भरपाई निश्चित करावी लागते.

366.2. न्यायालयाच्या अंतरिम आदेशाने व्यापलेला कालावधी वगळून पाच वर्षांच्या कालावधीत निकाल देण्यात आला असेल तर 1894 च्या कायद्यांतर्गत 2013 च्या कायद्याच्या कलम 24 (1) (ब) अन्वये तरतूद केल्याप्रमाणे जणू ती रद्द करण्यात आलेली नाही असे समजून कार्यवाही सुरू राहिल.

366.3. ताबा आणि नुकसान भरपाई दरम्यान कलम 24 (2) मध्ये वापरलेला "किंवा" हा शब्द "नाही " किंवा "आणि" म्हणून वाचला पाहिजे. २०१३ च्या कायद्याच्या कलम २४ (२) अन्वये हा कायदा लागू होण्यापूर्वी पाच वर्षे किंवा त्याहून अधिक काळ अधिकाऱ्यांच्या निष्क्रियतेमुळे जमिनीचा ताबा घेण्यात आलेला नाही किंवा नुकसान भरपाईही देण्यात आलेली नाही अशा बाबतीत भूसंपादनाची प्रक्रिया संपुष्टात आली असे मानले जाते. दुसऱ्या शब्दांत सांगायचे तर, ताबा घेतला गेला असेल, नुकसान भरपाई दिली गेली नसेल तर कोणतीही चूक नाही. त्याचप्रमाणे नुकसान भरपाई दिली असेल, ताबा घेतला नसेल तर त्यात कोणतीही चूक नाही. .

366.4. 2013 च्या कायद्याच्या कलम 24 (2) च्या मुख्य भागात "भरणा" या अभिव्यक्तीमध्ये न्यायालयात नुकसान भरपाई जमा करण्याचा समावेश नाही. कलम २४ (२) मधील तरतुदीमध्ये बहुसंख्य भूधारकांच्या संदर्भात ती जमा न केल्यास १८९४ च्या कायद्याच्या कलम ४ अन्वये भूसंपादनाच्या अधिसूचनेच्या तारखेपर्यंत सर्व लाभार्थी (जमीनमालक) २०१३ च्या कायद्यातील तरतुदीनुसार नुकसान भरपाईस पात्र असतील.. भूसंपादन अधिनियम १८९४ च्या कलम ३१ अन्वये दायित्वाची पूर्तता न केल्यास या कायद्याच्या कलम ३४ अन्वये व्याज दिले जाऊ शकते. मोबदला (न्यायालयात) जमा न केल्याने भूसंपादनाची कार्यवाही संपुष्टात येत नाही. पाच वर्षे किंवा त्याहून अधिक काळ बहुसंख्य मालमत्तेबाबत मोबदला रक्कम जमा न केल्यास १८९४ च्या कायद्याच्या कलम ४ अन्वये भूसंपादनाच्या अधिसूचनेच्या तारखेनुसार २०१३ च्या कायद्यानुसार जमीन मालकांना मोबदला द्यावा लागेल.

366.5. १८९४ च्या कायद्याच्या कलम ३१ (१) अन्वये दिलेल्या तरतुदीनुसार , जर एखाद्या व्यक्तीला नुकसान भरपाई देण्यात आली असेल तर कलम २४ (२) अन्वये नुकसान भरपाई न दिल्याने किंवा न्यायालयात जमा न केल्यामुळे अधिग्रहण संपुष्टात आल्याचा दावा करणे त्याला खुले नाही. कलम ३१ (१) अन्वये रक्कम भरून भरण्याची जबाबदारी पूर्ण केली जाते. ज्या जमीन मालकांनी नुकसान भरपाई स्वीकारण्यास नकार दिला होता किंवा ज्यांनी जास्त

मोबदल्यासाठी संदर्भ मागितला होता, ते २०१३ च्या कायद्याच्या कलम २४ (२) अन्वये संपादनाची प्रक्रिया संपल्याचा दावा करू शकत नाहीत.

366.6. 2013 च्या कायद्याच्या कलम 24 (2) मधील तरतुदी या कलम 24 (1) (बी) चा भाग न मानता कलम 24 (2) चा भाग मानला जावा.

366.7. 1894 च्या कायदानुसार आणि कलम 24 (2) अन्वये विचार केल्याप्रमाणे ताबा घेण्याची पद्धत म्हणजे चौकशी अहवाल/ निवेदन तयार करणे आहे. 1894 च्या कायद्याच्या कलम 16 अन्वये ताबा घेतल्यानंतर, सदरील जमीन राज्याला निहित होते आणि 2013 च्या कायद्याच्या कलम 24 (2) अन्वये जमीन ताब्यात घेण्याची तरतूद नाही, कारण एकदा ताबा घेतल्यानंतर कलम 24 (2) अन्वये कोणतीही चूक होत नाही.

366.8. कलम 24 (2) मधील तरतुदी ताबा घेण्यास आणि पैसे देण्यास निष्क्रियतेमुळे अपयशी ठरले तर 1-1-2014 रोजी यांच्या बाबतीत व्यपगत होण्याची कार्यवाहीच्या तरतुदी लागू आहेत. संबंधित प्राधिकरणाकडे प्रलंबित असलेल्या भूसंपादनाच्या प्रक्रियेत 2013 चा कायदा लागू होण्यापूर्वी पाच वर्षे किंवा त्यापेक्षा जास्त कालावधीसाठी नुकसान भरपाई. न्यायालयाने दिलेल्या अंतरिम आदेशांच्या उदरनिर्वाहाचा कालावधी पाच वर्षांच्या गणनेत वगळावा लागतो.

366.9. 2013 च्या कायद्याच्या कलम 24 (2) मध्ये भूसंपादनाच्या पूर्ण संपलेल्या प्रक्रियेच्या वैधतेवर प्रश्नचिन्ह उपस्थित करण्यासाठी कारवाईचे नवे कारण समोर येत नाही. कलम 24 2013 च्या कायद्याच्या अंमलबजावणीच्या तारखेस म्हणजेच 1-1-2014 रोजी प्रलंबित असलेल्या कार्यवाहीला लागू होते. यामुळे जूने आणि कालबद्ध दावे पुन्हा सुरू होत नाहीत आणि संपलेली कार्यवाही पुन्हा सुरू होत नाही किंवा भूसंपादन अवैध ठरविण्यासाठी न्यायालयाऐवजी कोषागारात नुकसान भरपाई जमा करण्याच्या पद्धतीच्या वैधतेवर जमीनमालकांना प्रश्न चिन्ह उपस्थित करण्याची परवानगी दिली जात नाही."

3. वरील बाबी लक्षात घेता आणि एकदा कायदा, 2013 च्या कलम 24 (2) अंतर्गत अधिग्रहणाची चूक मानली गेली नाही, तर मूळ रिट याचिकाकर्ते कायदा, 2013 नुसार नुकसानभरपाईसाठी पात्र राहणार नाहीत. या परिस्थितीत उच्च न्यायालयाने दिलेला आक्षेपार्ह

निकाल आणि आदेश टिकू शकत नाही.तसेच सदरील केसच्या बाबतीत कोणत्याही व्यथित व्यक्तीला अन्य पर्याय उपाय उपलब्ध आहे..सध्याच्या याचिका विरोधात आहेत

4. वरील बाबी लक्षात घेऊन आणि वर नमूद केलेल्या कारणांमुळे, सध्याचे अपील यशस्वी होते.उच्च न्यायालयाने दिलेला आक्षेपार्ह निकाल आणि आदेश याद्वारे रद्द केला जातो आणि बाजूला ठेवला जातो.प्रतिवादी क्र. १ यांनी या उच्च न्यायालयासमोर दाखल केलेली मूळ रिट याचिका. त्यानुसार फेटाळली जाते.

त्यानुसार सदरील अपील मंजूर. तथापि, खटल्यातील तथ्ये आणि परिस्थितीनुसार, खर्चाबाबत कोणताही आदेश नसेल.

प्रलंबित असलेले अर्ज असतील तर त्यांचा देखील निपटारा केला जातो.

निधी जैन

अपील मंजूर

(सहाय्यक: अभिषेक अग्रिहोत्री, एलसीआरए)

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

X-X-X-X